

**ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНТРАБАНДИ****FEATURES OF ELEMENTS
OF CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CONTRABAND**

Полуніна Л.В., старший викладач кафедри фінансових розслідувань
Університет державної фіскальної служби України

Туровська А.С., курсант IV курсу
факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції
Університет державної фіскальної служби України

У статті розглядаються елементи криміналістичної характеристики контрабанди та їх особливості, зокрема способи вчинення злочину, предмет злочину та особа злочинця-контрабандиста. Охарактеризовано основні чинники, що впливають на вибір способу вчинення контрабанди.

Контрабанда є одним із найнебезпечніших злочинних явищ у сфері суспільного та економічного життя населення. Ця проблема стосується кожної країни світу і завдяки процесам світової інтеграції стала проблемою без кордонів. Незаконне переміщення відповідних предметів через митний кордон України – культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів, частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації традиційно перебуває в центрі уваги кримінальних угруповань, як один із способів швидкого збагачення.

На теперішній час контрабанда та порушення митних правил в Україні залишається одним з головних чинників, які дестабілізують зовнішню політику держави, що за своїми наслідками негативно впливають на розвиток національної економіки та її галузей. Законодавством України передбачено вжиття кардинальних заходів щодо підвищення ефективності боротьби з порушеннями митних правил і контрабандою безпосередньо на кордоні України, а також, створення умов, що не дозволяють перевозити, зберігати й реалізувати незаконно ввезені товари на внутрішньому ринку України.

В умовах швидкого і якісного збільшення кількості злочинів в сфері переміщення через митний кордон або поза митним контролем заборонених або обмежених в обігу предметів необхідно розробити адекватне науково-методичне забезпечення щодо їх виявлення та розслідування і притягнення винних до кримінальної відповідальності. Для досягнення цієї мети, детальне дослідження елементів криміналістичної характеристики контрабанди надасть уявлення про узагальнену інформаційну модель систематизованого опису типових, криміналістично значущих ознак, що мають істотне значення для виявлення, розкриття, розслідування і попередження контрабанди.

Ключові слова: контрабанда, криміналістична характеристика, митний кордон, митний контроль, культурні цінності, отруйні речовини, кримінальне провадження.

The article discusses the elements of the criminalistic characteristics of smuggling and their features, in particular, methods of committing a crime, the subject of the crime and the identity of the criminal smuggler. The main factors affecting the choice of the smuggling method are described.

Smuggling is one of the most dangerous criminal phenomena in the sphere of public and economic life of the population. This problem affects every country in the world and, thanks to the processes of global integration, has become a problem without borders. Illegal movement of relevant objects across the customs border of Ukraine of cultural property, poisonous, potent, explosive substances, radioactive materials, weapons or ammunition, parts of rifled firearms, as well as special technical means of covert receiving information is traditionally in the focus of attention of criminal groups, as one of the ways fast enrichment.

At present, smuggling and violation of customs regulations in Ukraine remains one of the main factors that destabilize the state's foreign policy and, by its consequences, adversely affect the development of the national economy and its industries. The legislation of Ukraine provides for the adoption of drastic measures to increase the effectiveness of combating customs violations and smuggling directly at the border of Ukraine, as well as creating conditions that do not allow the transportation, storage and sale of illegally imported goods on the domestic market of Ukraine.

In the conditions of a quick and qualitative increase in the number of crimes in the field of moving prohibited or restricted items across the customs border or outside the customs control, it is necessary to develop adequate scientific and methodological support for their identification and investigation and prosecution of those responsible.

To achieve this goal, a detailed study of the elements of the forensic characteristics of smuggling will provide an idea of a generalized information model for a systematic description of typical, forensically significant signs that are essential for the detection, disclosure, investigation and prevention of smuggling.

Key words: smuggling, forensic characteristics, customs border, customs control, cultural values, toxic substances, criminal proceedings.

Аналіз стану боротьби з контрабандою свідчить про те, що пов'язані з нею негативні явища продовжуються, набувають більш виточених і організаційних форм, завдають значної шкоди економіці України, суттєво змінюють криміногенну ситуацію в країні, а в деяких випадках, навіть загрожують життю і здоров'ю громадян.

Виконання завдань і реалізація функцій щодо виявлення і припинення контрабанди покладена на підрозділи митних органів, підрозділи органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства та Службу безпеки України.

Поняття контрабанди, її криміналістична характеристика досліджувались багатьма науковцями у сфері кримінального права, процесу та криміналістики. Серед авторів, які вивчали у своїх працях проблематику контрабанди

відносять: О. І. Бойка, Б. В. Волженкіна, В. М. Володька, В. О. Глушкова, О. О. Дудорова, О. О. Кравченко, В. І. Курляндського, П. С. Матишевського, П. П. Михайленка, М. І. Мельника, О.М. Омельчук, В.М. Шевчук, В.Я. Тацій, Я.В. Фурман, Є.П. Гайворонський, В.В. Кікіничук, К.В. Антонов, Ю.О. Дьомін, Я.Ю. Кондратьєв та інших.

Але для поліпшення роботи відповідних підрозділів з виявлення та розслідування такого явища як контрабанда виникла необхідність у більш детальному дослідженні елементів криміналістичної характеристики контрабанди, а також приділенню уваги саме способам вчинення злочину.

Метою статті є поглиблене теоретичне вивчення елементів криміналістичної характеристики елементів контр-

абанди, аналіз сучасного стану найрозповсюджених способів переміщення контрабандної продукції через митний кордон України та поза митним контролем.

За останні роки криміналістична характеристика злочинів посіла належне

місце у науці і практичній діяльності з розкриття злочинів. Даний термін широко використовується в теоретичній, методичній та навчальній літературі.

Криміналістична характеристика контрабанди – це узагальнена, інформаційна модель (графічна й описова), що являє собою систематизований опис типових криміналістично значущих ознак контрабанди, які мають суттєве значення для її виявлення, розкриття та розслідування. За висновками М. В. Салтєвського, більшість авторів виділяють елементи, які можна звести до чотирьох основних: а) предмет безпосереднього замаху; б) спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні; в) «слідова картина» в її широкій інтерпретації; г) особа злочинця [1, с. 287]. Із вказаною думкою ми цілком погоджуємося.

Відповідно до ст. 201 Кримінально кодексу України (далі КК України), контрабанда – це переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [2].

Перелік предметів контрабанди вказаний у чинному КК України і їх, умовно, можна розділити на дев'ять груп: 1) культурні цінності; 2) отруйні речовини; 3) сильнодіючі речовини; 4) вибухові речовини; 5) радіоактивні матеріали; 6) зброя (крім гладкоствольної мисливської зброї); 7) боєприпаси; 8) частини вогнепальної нарізної зброї; 9) спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.

Не є предметом контрабанди товари незалежно від їх вартості (їх незаконне переміщення через митний кордон України кваліфікується за статтями розділу XVII «Запобігання та протидія контрабанді» Митного кодексу України); речі, які відповідно до законодавства України не підлягають обов'язковому декларуванню митним органам та не обкладаються митом; речі, що ввозяться (пересилаються) у разі переселення громадян на постійне місце проживання в Україні; речі, які ввозяться (пересилаються) громадянами і входять до складу спадщини, відкритої за митним кордоном України на користь резидента (за наявності консульської легалізації відповідних документів); твори, що пропагують культ насильства, підроблена національна валюта та інші предмети, незаконне переміщення яких передбачено іншими статтями КК України [3, с. 468].

Під переміщенням слід розуміти переміщення відповідних предметів на митну територію України або з цієї території чи по такій території транзитом.

Переміщення предметів контрабанди поза митним контролем означає: 1) поза місцем розташування митного органу; 2) поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей; 3) з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем посадовими особами митного органу.

Переміщення предметів контрабанди з приховуванням від митного контролю може здійснюватися: 1) з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких предметів; 2) шляхом надання одним предметам вигляду інших; 3) з поданням митному органу як підстави для переміщення предметів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача [4, с. 256].

Спосіб вчинення контрабанди – це детермінована система дій злочинця по підготовці, виконанню та приховуванню незаконного переміщення контрабанди через митний кордон, а також по використанню результатів контрабандної діяльності.

Найбільш типовими способами вчинення контрабанди є: а) переміщення поза митним контролем; б) переміщення шляхом приховування від митного контролю.

Переміщення поза митним контролем передбачає ввезення або вивезення товарів і інших предметів через митний кордон України поза визначеними митними органами України місць (митниць, митних постів) або поза встановленим часом для проведення митного контролю. Цей спосіб найбільш характерний для митниць, розташованих на кордонах України з Російською Федерацією, Білоруссю, Молдовою і зумовлений, у першу чергу, існуванням “прозорих” кордонів.

Приховування контрабанди – це умисна дія злочинця, що полягає у перешкоджанні встановлення об'єктивної істини про незаконне переміщення через кордон шляхом приховування, знищення, маскування або фальсифікації слідів контрабанди і контрабандиста, спрямована на повне або часткове ухилення винуватого від кримінальної відповідальності [4, с. 257].

Найбільш поширеними місцями приховування контрабандних предметів у автотранспорті є: шини ходових та запасних коліс; спеціально переобладнані або ж виготовлені паливні та водянні баки; ящики для інструмента з подвійними стінками та днищами; простір за передньою панеллю та декоративною обшивкою кабінки; пустоти між подвійними стінками вантажного приміщення; тайники спеціально обладнані в балках, лонжеронах і шасі автомашини та ін.

На залізничному транспорті як місця для приховування найчастіше використовуються міжстельові простори, туалети, ящики для сміття, опалювальні печі вагонів, ями для постільної білизни, тайники в службових купе, акумуляторні ящики, плафони освітлення, різноманітні ніші, сидіння та спинки диванів, пустоти в столиках, у поручнях та ін.

Останнім часом поширилися способи вчинення контрабанди за участю представників підприємницьких структур; способи контрабанди з використанням фіктивного транзиту; вчинення контрабанди при сприянні осіб, що здійснюють митний контроль. Активно використовуються неіснуючі, фіктивні фірми, здійснюються контрабандні операції з гуманітарною допомогою, декларуються вантажі не своїм найменуванням, змінюються коди товарів, занижується митна вартість та ін.

В. М. Шевчук вважає, що для контрабанди характерний фізичний та механічний вплив. Залежно від об'єктів, що утворюють сліди, розрізняють такі сліди-відображення: 1) сліди людини; 2) сліди знарядь, інструментів, виробничих механізмів; 3) сліди транспортних засобів. Стосовно слідів людини, розрізняють: 1) сліди рук; 2) сліди рукавичок; 3) сліди ніг; 4) сліди взуття; 5) сліди зубів тощо. Але лише сліди рук найбільш часто й успішно використовують при розкритті та розслідуванні контрабанди культурних цінностей. Пояснюється це саме механізмом вчинення даного злочину, оскільки всі дії можуть здійснюватися тільки руками. Так, наприклад, на предметі контрабанди із гладкою поверхнею, на митних та інших документах, упаковках предметів контрабанди зберігаються сліди пальців рук постачальників культурних цінностей; осіб, які безпосередньо вивозять культурні цінності за кордон; осіб, які зберігають ці предмети для подальшого вивозу за кордон [5, с. 49].

При використанні тайників та інших засобів фізичного приховування, що утруднюють виявлення предметів контрабанди, привертаять до себе увагу такі сліди, як: а) дефекти швів, сполучених частин покриття підлоги

кузова (фургона) автомобіля, металевої та пластмасової апаратури різних вузлів транспортних засобів; в) сліди на поверхні попільничок; г) сліди свердлення, розрізу, розпилу, нашарування при зварюванні, сліди металізації; д) сліди стружки при виготовленні тайників у дерев'яних частинах транспортного засобу. Певний інтерес можуть викликати сліди фарбування деяких місць, нові частини в транспортному засобі, сильне забруднення вузлів і механізмів, наявність нових дверних петель, вилучення або додавання частин у вузлах, змінення гвинтів і т.п.

Суб'єктом досліджуваного злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку, зокрема і та, що користується правом дипломатичного імунітету.

Як зазначає Ю. М. Антонян, вивчення особи злочинця необхідно для того, щоб зрозуміти причини скоєння злочину цією особою, і для того, щоб дослідити причини індивідуальної злочинної поведінки в абстрактно-науковому плані та причини злочинності загалом [6, с. 53].

Узагальнення практики показує, що контрабанда належить до розряду «чоловічих злочинів», оскільки переважна їх кількість вчиняється чоловіками (71.8%). Проте останнім часом намітилася тенденція зміни такого становища в плані зростання кількості осіб жіночої статі, які здійснили контрабанду. У більшості випадків жінки скоюють контрабанду ювелірних виробів, наркотиків із приховуванням від митного контролю шляхом використання місць, що утруднюють їх виявлення (нижньої білизни, сумочок, спеціально пристосованих панчіх, прикрас для волосся, одягу та взуття). Проте дуже рідко зустрічаються випадки вчинення жінками контрабанди зброї, боеприпасів, радіоактивних, вибухових речовин, а також приховування з використанням виготовлених тайників, що більш характерно для чоловіків.

Вивчення даних, що характеризують осіб, які вчиняють злочин шляхом приховування від митного контролю або переміщення через митний кордон України, дозволяє виділити ряд ознак злочинців, що визначають портрет контрабандиста. Сучасний чоловік-контрабандист: вік – до 40 років, має середню або вищу освіту, непрацюючий, володіє знаннями про специфіку митного контролю та способи вчинення і приховування контрабанди, комунікабельний, енергійний, готовий піти на ризик, вчиняє контрабанду переважно з корисливою метою; при проходженні митного контролю, як правило, викриває себе неприродною поведінкою, невпевненістю у відповідях, рухах, емоційною збудженістю та ін. Сучасна жінка-контрабандистка: вік – до 40 років, має середню або вищу освіту, заміжня, має одну дитину або більше, переважно переміщує через кордон іноземну валюту, продовольчі і промислові товари, наркотики, ювелірні вироби; старанно приховує контрабанду в одязі, взутті, нижній білизні, у прикрасах для волосся, сумочках, серед інших предметів, на власному тілі та ін.; часто приваблива, добре одягнена, як правило, під час проходження митного контролю виявляє знервованість, дратівливість, нечіткість та невпевненість у відповідях тощо.

З огляду на викладене можна зробити висновок, що склад елементів криміналістичної характеристики контрабанди не сталий, їх кількість може змінюватися залежно від конкретного факту виявленого злочину.

Крім того, з огляду на характер вчиненого злочину, кількість способів вчинення контрабанди, способів приховування злочину, широке коло осіб-контрабандистів, їх знання та зв'язок із посадовими особами, реальну картину контрабанди ніхто не знає і не може знати через її високу латентність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салтевский М. В. Криминалистическая характеристика: структура, элементы. Специализированный курс криминалистики: учебник. Киев, 1987. 310 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.05.2020)
3. Кримінальний кодекс України: наук.-прак. коментар / Д.С. Азаров, В.Г. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред.. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
4. Кримінальний кодекс України: наук.-прак. коментар / Тацій В. Я., Пшонка В. П., Борисов В. І. та ін. Харків: Право, 2013. 1039 с.
5. Шевчук В. М. Основи методики розслідування контрабанди: навч. посібник. Харків: Нац. юрид. академія України, 2001. 49 с.
6. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника: уч. пособие. Москва : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.